

HOZIRGI O'ZBEK ADABIY TILIDA SO'Z SHAKLLARI ORFOEPIYASI

Sobirova Dilnoza

*Chirchiq davlat pedagogika
universiteti talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirgi o'zbek adabiy tilida so'zlarning talaffuzi, ya'ni orfoepiyasi haqida fikr yuritiladi. Tilshunoslikning muhim sohalaridan biri bo'lgan orfoepiya adabiy tilning og'zaki shaklida so'zlarni qanday to'g'ri aytish kerakligini belgilaydi. Maqolada kundalik hayotda va ommaviy axborot vositalarida uchraydigan talaffuz xatolari, ularning sabablari va adabiy til me'yorlariga qanday zid kelishi muhokama qilinadi. Shuningdek, to'g'ri talaffuzning o'zbek tilining madaniyati va estetik go'zalligini saqlashdagi o'rni ham yoritiladi. Orfoepik me'yorlarga amal qilish — bu nafaqat chiroyli so'zlash, balki tilga hurmat bilan munosabatda bo'lishdir.

Kalit so'zlar: orfoepiya, talaffuz, adabiy til, og'zaki nutq, to'g'ri aytish, me'yor, fonetika

Kirish

O'zbek tili — xalqimizning bebaho ma'naviy merosi, milliy o'zligimizning ajralmas bir qismidir. Bu tilning boyligi nafaqat so'z boyligida, balki uning adabiy me'yorlarida, og'zaki va yozma shakldagi aniqligida, estetik go'zalligida ham namoyon bo'ladi. O'zbek adabiy tilining muhim jihatlaridan biri bu — so'zlarni to'g'ri, me'yorga muvofiq aytish, ya'ni orfoepiyadir. Orfoepiya — til madaniyatining asosi bo'lib, to'g'ri talaffuz qilish qoidalarini o'rgatadi. Afsuski, kundalik hayotda bu me'yorlarga doimo amal qilinavermaydi. Ko'plab so'zlar yozuvdagi shaklidan farq qilgan holda talaffuz qilinadi. Masalan, “bo'ladi” so'zi ko'pincha “buladi”, “kelmaydi” esa “kelmidi” tarzida aytiladi. Bunday og'zaki nutqdagi oddiylashish holatlari norasmiy suhbatlarda tabiiy tuyulishi mumkin, ammo adabiy nutqda va ommaviy axborot vositalarida bunday talaffuz noto'g'ri hisoblanadi. Bu kabi xatoliklar asta-sekinlik bilan umumiy til madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, urg'uning noto'g'ri qo'yilishi ham o'zbek tilida ko'p uchraydigan muammo hisoblanadi. Masalan, “xalqaro” so'zini ba'zilar “xalqaró” tarzida noto'g'ri aytadi, holbuki to'g'ri shakli “xálqaro” bo'lishi lozim. Urg'uning noto'g'ri ishlatilishi esa so'zning ma'nosini noto'g'ri tushunishga olib kelishi mumkin. Yana bir muhim jihat — so'zlarning qisqartirib aytilishi. Masalan, “bilan” so'zi ko'pincha “blan” deb, “emas” esa “mas” deb qisqartiriladi. Bunday talaffuzlar og'zaki muloqotda qulay bo'lishi mumkin, ammo ular adabiy til me'yorlariga to'g'ri kelmaydi. Bunday holatlar ayniqsa yoshlarga noto'g'ri namuna bo'lishi mumkin. Bugungi axborot asrida televideniye, radio, internet platformalari orqali odamlar millionlab

auditoriyaga murojaat qilmoqda. Afsuski, ayrim soʻzlovchilar soʻzlarni notoʻgʻri aytadi, meʼyorlardan chetga chiqadi. Bu esa yosh avlodning tilga nisbatan befarq boʻlishiga, notoʻgʻri talaffuzni meʼyor deb qabul qilishiga olib kelmoqda.

Shunday ekan, orfoepiyaga, yaʼni toʻgʻri talaffuzga eʼtibor qaratish har bir oʻzbek tilida soʻzlovchining, ayniqsa, oʻqituvchi, jurnalist, diktator va madaniyat sohasidagi mutaxassislarning muhim vazifasidir. Tilni toʻgʻri talaffuz qilish — bu nafaqat chiroyli nutq, balki xalqimiz madaniyatiga, oʻzligiga hurmat bilan qarashdir.

Xulosa

Soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilish — bu nafaqat chiroyli va tushunarli gapirish sanʼati, balki ona tilimizga boʻlgan chuqur hurmat va ehtiromning ifodasidir. Har bir tilning oʻziga xos talaffuz qoidalari, yaʼni orfoepik meʼyorlari mavjud. Ushbu meʼyorlarga amal qilish, avvalo, adabiy tilning barqarorligini saqlashga, muloqotning aniq va ravon boʻlishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalarida, taʼlim tizimida, sahna va rasmiy nutqlarda orfoepiyaga amal qilish nihoyatda muhim sanaladi.

Bugungi kunda koʻplab yoshlar va hatto kattalar ham notoʻgʻri talaffuzni eshitib yoki koʻrib, uni oʻzlashtirib olmoqda. Bu holat tilning madaniy qiyofasiga salbiy taʼsir koʻrsatadi. Shu sababli, adabiy meʼyorlarga, xususan, toʻgʻri talaffuzga amal qilish har birimizning fuqarolik va madaniy burchimizdir. Orfoepik meʼyorlarga rioya qilish orqali biz tilimizni boyitamiz, uni sofligicha kelajak avlodlarga yetkazamiz va milliy qadriyatlarimizga hurmat koʻrsatamiz. Shunday ekan, har bir oʻzbek tilida soʻzlovchi inson, ayniqsa, oʻz soʻzlari orqali jamoatchilikka taʼsir oʻtkazuvchi shaxslar — oʻqituvchilar, jurnalistlar, aktyorlar, boshlovchilar va olimlar toʻgʻri talaffuz masalasiga jiddiy yondashmogʻi zarur. Toʻgʻri talaffuz — bu shunchaki nutq madaniyati emas, balki millat shaʼni, til goʻzalligi va tafakkur tozaligining ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rasulov Sh. “Hozirgi oʻzbek adabiy tili”. – Toshkent, 2005.
<https://elib.buxdupi.uz/books/hozirgi%20ozbek%20adabiy%20tili.pdf>
2. Joʻrayev M. “Til madaniyati”. – Toshkent, 2012.
https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/ona-tili_va_adabiyot/Til%20madaniyati.pdf
3. Karimov E. “Oʻzbek tilining fonetikasi”. – Toshkent, 2003.
https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/ona-tili_va_adabiyot/O%27zbek%20tilining%20fonetikasi.pdf
4. “Tilshunoslik ensiklopediyasi”. – Toshkent, 2006.
https://n.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari/ona-tili_va_adabiyot/Tilshunoslik%20ensiklopediyasi.pdf